ՄԱՍԵԱՅ ԱՂԱՒԷԻ

ԱԻԵՏԱԲԵՐ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ

ԹՄԲԱԳՐԵԱԼ

Ի ԳԱԲՐԻԷԼ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ԱՅՎԱԶՈՎՍԿԻ

Երկրորդ Տարի

ՓԱՐԻԶ

Ի ԳՐԱՆՈՑԻ ՀԱՆԻԿԻ ԱՐԱՄԵԱՆ

1856

ՄԱՍԵԱՑ ԱՂԱՒՆԻ

ԱՒԵՏԱԲԵՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՑ

հրատարակեալ ազգասէր սատարութեամբ

ՊԱՐՈՆ ԵԴՈՒԱՐԴԱՅ ՌԱՓԱՅԵԼԻ ՂԱՐԱՄԵԱՆ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

---

31 ՅՈՒՆՈՒԱՐ 1856. — ԹԻՒ Ա.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ.

ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ ԹԱՆԳԱՐԱՆ.

Պ. Պարզիկէ տխ. Պորածին առաջարկութիւնք. Հայ. եւ Գաղղ:

Ճանապարհորդութիւն ի Սիս մայրաքաղաք Հայոց միջին դարու. Հայ. եւ Գաղղ:

ՓԱՐԻԶԵԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ.

Դարձ կայսերական պահանորդաց ի Ղրիմէ ի Փարիզ:

Բաշխումն մետալից ի դիմաց Թագուհւոյն Անգղիոյ առ Գաղղիացի զօրականսն դարձեալս ի Ղրիմէ:

Ի ՓԱՐԻԶ

Ի ԳՐԱՆՈՑԻ ՊԱՐՈՆ Ճ. ԱՐԱՄԵԱՆ

Ի Փողոցն Սէն-Սիւլփիս, Թ. 38.

Գործակալք

Ի ՊՈԼԻՍ
ԱՒԵՏԻՍ ԱՂԱՅ ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ.

Ի ԶՄԻՒՌՆԻԱ
ՂՈՒԿԱՍ ԱՂԱՅ ՊԱԼԴԱԶԱՐԵԱՆ.

ՅԱՂԵՔՍԱՆԴՐԻԱ
ՂԱԶԱՐՈՍ ԱՂԱՅ ՏԷՐ-ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ.

ՅԵԱՇ ՄՈԼՏԱՒԻՈՅ
ԲԱՄԻՆԱՐ ՅԱԿՈԲ ԱՂԱՅ ՊԸՅԸԳԼԵԱՆ.

ԲԱՂՈՒԱԾ ՑԱՑՏԱՐԱՐՈՒԹԵԱՆ

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԲԱԶՄԱԼԵԶՈՒ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻՆ.

Աշակերտաց տարեկան բոշակը 1500 Ֆրանք է, որ չորս անգամով կը վճարուի. բայց 12 տարեկանէն վար պատանեկաց բոշակն է 1200 Ֆրանք, առանձին սենեակ ունենալ ուզող աշակերտաց բոշակն է 2000:

Տարեկան հանգստեան ժամանակը որոշուած է երկու ամիս. որ աշակերտներն որ վարժարանին մէջ կը մնան՝ այն երկու ամսուան համար տարեկան բոշակէն զատ կը վճարեն 150 Ֆրանք:

Երեք ամիսը սկսելէն ետեւ՝ լրնցած չըլլայ ալ նէ, եռամսեայ բոշակը ամբողջ կը վճարուի:

Ամսոյն տասնըհինգէն առաջ վարժարանը մտնող աշակերտին բոշակը ամսոյն սկիզբէն կը համարուի, իսկ 15էն ետքը մտնողինը՝ 16էն:

Բոշակէն ի զատ, ծնողաց հաշուին մնացած ծախքերն են. հագուստ, եւ հագուստի նորոգութիւն. զբաղմունքի ուսմունք եւ գեղարուեստք. բժշկի, վիրաբուժի, ատամնաբուժի կարգէ դուրս ծախքերը. բաղնիք, եւ ուսման համար պէտք եղած գրքերն ու գործիքները:

Ամենայն աշակերտ վարժարանը մտնելու ատեն մէկ անգամ մը միայն կը վճարէ 70 Ֆրանք իբրեւ անկողնի ծախք՝ որչափ ատեն ալ հոն կենայ:

Թէ որ ծնողք ուզեն՝ վարժարանը կը հոգայ տղուն հագուստները ամբողջ կամ ըստ մասին: Ամբողջ հագուստը պատրաստելու համար՝ մէկ անգամ միայն վճարելու է 600 Ֆրանք:

Երեք ամիսը մէյմը վկայական կը յղուի ծնողաց՝ իրենց որդւոց առողջութեանը, վարքին ու ուսմունքին վրայ:

Ուսման նիւթերն ասոնք են.

Բարոյական եւ կրօնական կրթութիւն.

Գաղղիարէն լեզու եւ գրագիտութիւն.

Ընդհանուր հին եւ նոր գրագիտութիւն.

Պատմութիւն հին ազգաց, միջին դարու եւ արդի ժամանակաց.

Աշխարհագրութիւն ուսումնական, բնական, քաղաքական.

Թուաբանութիւն եւ Հաշուետուամար.

Երկրաչափութիւն.

Բնագիտութիւն. բնագնութիւն, շարժաբանութիւն.

Սկզբունք փիլիսոփայութեան.

Ազգային լեզու եւ գրագիտութիւն. ամէն տղու իր ազգային մասնաւոր պատմութիւնն ու աշխարհագրութիւնը.

Ուրուագրութիւն (բէսիմ):

EXTRAIT DU PROSPECTUS

DE L'INSTITUTION POLYGLOTTE.

Le prix de la pension, pour l'année scolaire, est fixé à 1,500 francs pour les élèves au-dessus de douze ans, à 1,200 francs pour les élèves au-dessous de cet âge; à 2,000 francs pour les élèves en chambre.

Pendant les vacances, qui durent deux mois, les élèves qui restent dans l'établissement ajoutent au prix de la pension de l'année scolaire 150 francs.

Tout trimestre commencé doit être payé en entier.

Les élèves nouveaux doivent la pension à compter du 1er du mois, s'ils entrent dans la première quinzaine; et à partir du 16, s'ils entrent dans la seconde.

Restent à la charge des parents les dépenses : de fourniture et d'entretien du trousseau; de leçons d'arts d'agrément; des visites extraordinaires de médecin, de chirurgien, de dentiste; de bains chauds et froids; de fourniture des livres et des instruments nécessaires à l'enseignement.

Tout élève, en entrant, paye 70 francs pour la fourniture du lit pendant tout le temps de son séjour dans l'établissement.

Lorsque les parents le désirent, l'établissement fournit la totalité ou une partie du trousseau. Le trousseau complet, une fois payé, coûterait 600 francs.

A la fin de chaque trimestre, les parents reçoivent des bulletins sur la santé, la conduite et les études de leurs enfants.

Les matières de l'enseignement sont :

Instruction morale et religieuse;

Langue et littérature françaises;

Littérature générale, ancienne et moderne;

Histoire ancienne, histoire du moyen âge, histoire moderne;

Géographie mathématique ou cosmographie, géographie physique et géographie politique;

Arithmétique, tenue des livres;

Géométrie;

Physique, chimie, mécanique;

Principes de philosophie;

Langue et littérature nationales; histoire et géographie spéciales pour les élèves de chaque nation;

Dessin.

ԱՒԵՏԱԲԵՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ

ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ ԹԱՆԳԱՐԱՆ

Պ. ՊԱՐՊԻԷ ՏԻՒ ՊՈՔԱԺԻՆ ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹԻՒՆԸ.

Պարոն Սէն-Մար Ժիրարտէն՝ Գաղղիոյ ճեմարանին անդամ եւ Սորպոնի մէջ գաղղիական գրականութեան վարժապետը, ուրիշ անձնական կատարելութիւններէն զատ այս սակաւագիւտ յատկութիւնն ալ ունի որ Արեւելքի եւ արեւելեան ազգաց վրայ խորունկ կերպով կրմտածէ, եւ մտածութիւնները ատեն ատեն *Տէպա* օրագրին մէջ կը հրատարակէ : Ոչ սակաւ ուրախութիւն եղաւ մեզի տեսնելն որ նոյն օրագրին անցեալ դեկտեմբերի 16ին թերթին մէջ հետագայ յօդուածը գրեր է Պարոն Պարպիէ տիւ Պոքաժին Հայոց համար ըրած առաջարկութեանը վրայ.

« Մեծ հետաքրքրութեամբ ու սիրով կարդացինք Պ. Պարպիէ տիւ Պոքաժին մէկ գրուածքը այսու մակագրով. « *Գաղթականութիւն հռոմէական*

PROPOSITION DE M. BARBIÉ DU BOCAGE.

M. Saint-Marc Girardin, membre de l'Institut de France, professeur à la Faculté des lettres, possède, entre autres qualités éminentes, celle de pénétrer, plus avant que personne, dans la connaissance de l'état et des besoins de l'Orient et des populations orientales. Il publie de temps en temps ses réflexions dans le *Journal des Débats*. Nous avons vu avec satisfaction l'article suivant, publié par lui dans le numéro du 16 décembre dernier, au sujet de la proposition de M. Barbié du Bocage, relativement à la colonisation de l'Algérie par les Arméniens :

« Nous avons lu avec un vif intérêt un écrit de « M. Barbié du Bocage, intitulé : *De l'introduction des* « *Arméniens catholiques en Algérie*. L'auteur voudrait

Հայոց ի ձեզայիր : » Հեղինակը կուզէ որ օր մը առաջ ձեզայիրը զաղթականներով լեցուի, եւ կրփնտռէ թէ արդեօք որ ժողովուրդը աւելի յարմար է այս զաղթականութեան : Ձեզայիրի մէջ լաւ զաղթականներ ունենալու համար պէտք է, կըսէ, որ նախ՝ երկրին օդը որչափ որ կարելի է քիչ վնաս ընէ անոնց. երկրորդ՝ այն ժողովուրդն ըլլայ կրօնասէր, ճարտար, երկրագործ. երրորդ՝ զօրաւոր պատճառով մը ստիպուած ըլլայ իր հայրենիքէն ելլելու : Եւ այս երեք պայմաններն ալ հռովմէական Հայոց վրայ կըգտնէ : Ասոնք արեւելցի են (կըսէ), ուստի ձեզայիրի օդոյն դիմաս կըվարժին. կրօնասէր են, ուստի Արաբացւոց պատկառելի կըլլան. ճարտար են, որովհետեւ Հայերն են արեւելքի վաճառականութեան մեծ մասն ընողները. լաւ երկրագործ են, վասն զի գործունեայ են եւ համբերող : Ո՛ր տէրութեան ձեռքին տակն որ գտնուին՝ այս միայն կըխնդրեն անկէց որ իրենց աշխատութիւնը ապահով ըլլայ, այսինքն սերմանածնին հնձելու իրաւունքը ձեռքերնէն չառնուի : Այս ապահովութիւնը չունին Արեւելք, ու ձեզայիրի մէջ պիտի ունենան : Ասոնցմէ զատ զօրաւոր պատճառ մըն ալ ունին ձգելու իրենց երկիրը՝ որ բաժնուած է Տաճկաց, Պարսից եւ Ռուսաց մէջ :

« Ես ալ Պ. Պարպիէ տիւ Պոքաժին կարծիքէն եմ, որ հռովմէական Հայոց ձեզայիր զաղթական երթալը փափաքելի բան է. բայց Հայոց Արեւելքէն ելլելը մեծ դժբաղդութիւն կըլլայ Արեւելքին. ուստի եթէ մէկ դիէն ցանկալի է իրենց զաղթականութիւնը, մէկալ դիէն ալ ցաւալի պիտի ըլլայ : Արեւելքին ապագայ վիճակը Հայոց պէս գործունեայ ու ճարտար ժողովուրդներու կարօտ է, եւ նոյն իսկ Արեւելքի ապագան Եւրոպայի համար մեծ բան է : Զէ, թէ որ Արեւելքին ճակատագիրն այն է որ յաւիտեան անտերունչ ու անբնակ մնայ, եւ չոյս չկայ որ վերածնանի ու քաղաքակիրթ երկիրներու կարգը անցնի, ինչու չէ, այն ատեն հռովմէական Հայերը հանենք Արեւելքէն ու տանինք ձեզայիր. անով թէ ձեզայիրի բարիք ըրած կըլլանք եւ թէ Հայոց : Իսկ թէ որ Արեւելքին առջեւը ապագայ վիճակ մը կայ, ինչպէս որ կըյուսանք, ինչու համար ելլենք՝ անոր վերածնութեան լաւ ու ապահով կերպով պատճառ ըլլալ կրցող ժողովրդոց մէկը հանենք անկէց : Ինչու համար Արեւելքը անբնակ ընենք ու աղքատացընենք : Ես ալ գիտեմ թէ ձեզայիրը մերն է, Արեւելքը մերը չէ, եւ թէ բարեկարգ սերն յանձնէ սկսանի : Սակայն Պ. Պարպիէ տիւ Պոքաժ ձեզայիրի հա-

« hâter le moment où la colonisation de l'Algérie « sera enfin accomplie, et il cherche quel est le « peuple qui conviendrait le mieux à cette colo- « nisation. Il faut, dit-il, pour avoir de bons colons « en Algérie : 1° Que le climat ait sur eux le moins « d'action possible; 2° qu'ils fassent partie d'un « peuple religieux, industrieux, agriculteur; 3° qu'ils « soient forcés par une raison puissante de quitter « leur pays. Il trouve ces trois conditions réunies « dans les Arméniens catholiques. Ils sont un peu- « ple oriental et qui s'acclimatera aisément en Al- « gérie; ils sont un peuple religieux et qui, à ce « titre, se fera respecter des Arabes; ils sont in- « dustrieux, car ce sont les Arméniens qui font la « plus grande partie du commerce de l'Orient; ils « sont bons agriculteurs, parce qu'ils sont actifs et « patients. Ils ne demandent au gouvernement sous « lequel ils vivent que la sécurité du travail, c'est-à- « dire le droit de récolter ce qu'ils ont semé. Cette « sécurité, ils ne l'ont pas en Orient; ils l'auront en « Algérie. Enfin les Arméniens ont une raison puis- « sante de quitter leur pays, qui est partagé entre « les Turcs, les Persans et les Russes.

« Je reconnais avec M. Barbié du Bocage que les « Arméniens catholiques seraient pour l'Algérie des « colons fort désirables. Mais ce sera pour l'Orient « un malheur si les Arméniens l'abandonnent; et ce « qui les fait souhaiter d'un côté les fera regretter « de l'autre côté. L'Orient a besoin, pour son ave- « nir, de populations actives et industrieuses comme « sont les Arméniens, et l'avenir lui-même de l'O- « rient importe beaucoup à l'Europe. Ah! si l'O- « rient est voué pour jamais à l'anarchie et à la « dépopulation, s'il n'a point de chances de se ré- « générer et de reprendre rang parmi les pays civi- « lisés, prenons à l'Orient ses Arméniens catholi- « ques et transportons-les en Algérie; nous ferons « du même coup le bien de l'Algérie et des Armé- « niens. Mais si au contraire l'Orient a un avenir, « comme nous l'espérons, pourquoi lui ôter un des « meilleurs et des plus sûrs éléments de sa régéné- « ration? Pourquoi le dépeupler et l'appauvrir? Je « sais bien que l'Algérie est à nous, que l'Orient ne « l'est pas, et que charité bien ordonnée commence « par soi-même. Mais quelque peinture séduisante « que M. Barbié du Bocage fasse des colons nou- « veaux qu'il souhaite à l'Algérie, je crois que les

մար նոր զաղթական փնտռած ատենը որչափ ալ գեղեցիկ նկարագրութիւններ ընէ, կարծեմ թէ Հայերը շատ աւելի ապահով կերպով պիտի պահեն իրենց կատարելութիւնները՝ վերածնեալ եւ բարեկարգեալ Արեւելքին մէջ, քան թէ ի ձեզայիր, վասն զի Արեւելքը կրճանչնան, վասն զի Արեւելքն է իրենց հին եւ վաղեմի հայրենիքը :

« Իմ երկրայութիւնս խոնարհութեամբ կըյայտնեմ Պ. Պարպիէ տիւ Պոքաժին. վասն զի կըտեսնեմ որ խնդրոյն վրայ աղէկ տեղեկութիւն ունի, ուստի եւ ինծմէ աւելի հմուտ է : Բայց իմ կողմանէս ուրախակից եմ իրեն որ մեր ձեզայիրին ապագայ յաջողութեանը համար կաշխատի : Քանի որ տարիքս կառնեմ՝ աւելի սեր մը կըձգեմ այն երիտասարդաց վրայ որ իրենց անձնական շահէն դուրս ուրիշ բաներու վրայ ալ հոգ ունին, եւ մտքերնին դրած են որ մեր երկրին բոլոր գիտուններն ալ պարտական են Գաղղիոյ մեծութեանն ու յաջողութեանը համար աշխատելու :

« ՍԷՆ-ՄԱՌ ԺԻՌԱՐՏԷՆ : »

Այս իմաստուն եւ անկողմնասէր խորհրդածութեանց մեր արդէն յայտնած կարծիքին համեմատ գալը տեսնելով, պարտք համարեցանք մեզի նոյն օրը մասնաւոր նամակով մը շնորհակալութիւններս յայտնել Պ. Սէն-Մառ Ժիրարտէնին, եւ միանգամայն ամսագրոյս մէկ օրինակը իրեն նուիրել յորում այս նիւթիս վրայ գրած էինք :

Գրեթէ նոյն օրերը բարեբաղդ գտնուեցանք՝ նշանաւոր նամակ մը ալ ընդունելով մերազնեայ աշխարհագէտ՝ փորձ եւ խոհական պատուաւոր անձէ մը, զոր եւ հարկ կրհամարինք հրատարակել հոս իբրեւ ազգային հաստատութիւն մեր այս խնդրոյս վրայ ունեցած կարծեացը :

Անաւասիկ այն նամակը հանդերձ զաղղիարէն բարգմանութեամբ մը կըհրատարակենք՝ ի խրատ նաեւ օտարազգի մատենագրաց . (յառաջաբանական խօսքերը իբրեւ մեր տկարութեանը պարզ խրախոյս եւ գրողին ազգասիրութեանը լոկ ապացոյց հասկընալու է :)

« Գ. ԵՐԱՊԱՏՈՒԵԼԻ ՀԱՅՐ.

Ի Պոլիս, 13 Հոկտեմբեր 1855 :

« Շատ տարիներէ ի վեր Ձեր անկեղծ ազգասիրութեան ապացոյցները մշտապէս Ձեր գրաւոր

« Arméniens auront encore plus sûrement toutes « leurs bonnes qualités dans l'Orient régénéré et « restauré qu'en Algérie, parce qu'ils connaissent « l'Orient, parce que c'est leur vieille et antique « patrie.

« Je soumets humblement mes doutes à M. Barbié « du Bocage; il a beaucoup étudié la question que « traite sa brochure; il a donc sur ce point des lu- « mières que je n'ai pas. Je ne peux, quant à moi, « que le féliciter de l'intérêt qu'il prend à l'avenir « de notre Algérie. Plus je vis, plus j'aime les jeunes « gens qui se soucient d'autre chose que de leurs « intérêts privés, et qui croient que tous les hommes « éclairés de notre pays doivent s'occuper des ques- « tions qui touchent à la grandeur et à la prospé- « rité de la France.

« SAINT-MARC GIRARDIN. »

Nous n'avons pas manqué de voir dans cet article, écrit avec sagesse et impartialité, la confirmation de notre avis sur la même question; aussi nous sommes-nous empressé d'adresser au savant auteur nos remercîments par une lettre, accompagnée de l'hommage d'un exemplaire de notre Revue où nous avions déjà publié nos considérations sur le même ouvrage.

Une lettre très-remarquable, écrite par un de nos compatriotes les plus distingués, M. A. Altoun-Durry Efendi, homme d'une sagacité et d'une expérience rares, arriva en même temps pour corroborer, en quelque sorte, notre opinion par une sanction nationale.

Nous publions cette lettre en l'accompagnant d'une traduction française, parce que nous croyons qu'elle renferme quelques avis utiles aux écrivains français et étrangers. Nous n'avons pas besoin d'ajouter que tout ce que renferme le préambule, n'est à nos yeux qu'un encouragement dicté par ses vues nationales.

« MON RÉVÉREND PÈRE,

Constantinople, 13 (25) octobre 1855.

« Ayant constamment remarqué, depuis plusieurs années, dans vos travaux littéraires, des preuves

աշխատութեանցը մէջ տեսնելով, ճշմարիտ կրսեմ, ազգասիրական ոգին զիս ստիպեց է որ Ձեր Վերապատուութեանը սերտ համակրութիւն մը ունենամ, եւ տարակայութեան պատճառաւ Ձեր ցանկալի տեսութեանը արժանանալու փափաքն ալ լեցընել անկարելի ըլլալուն համար կը խնդրէի որ գոնէ գրութեան միջոցաւ խորին ակնածութեամբ իմ յարգանքս մատուցանելու առիթ մը ձեռք բերեմ: Ահա հիմա այս բաղձանքիս հասնելու շատ աղուոր առիթ մը եղաւ նուաստիս Մասեաց Աղաւնի անուն պատուական ամսագրին եօթներորդ թիւը, որուն մէջ Պ. Պարպիէ տիւ Պոգաժին մերազնեայց վրայ ասկէ անկէ առած ծուռ ու մուռ կարծիքները շտկելու բարեհաճեր էք, ինչպէս որ կվայելէ ճշմարիտ ազգասիրի մը:

« Կերեւայ թէ Պ. Պարպիէ տիւ Պոգաժ Հայոց պատմութեանը աղէկ տեղեկութիւն չունի եւ մերազնեայց այժմեան բարոյական վիճակը եւ մեր սիրտերուն զգացմունքը լաւ չճանչնար. բայց ասոնց վրայ խօսելու ինծի հարկաւորութիւն չմնար. որովհետեւ Ձեր Վերապատուութիւնը կըխոստանայ հարկաւոր եղածը իբրեւ պատասխան ժամանակին անաչառութեամբ հրատարակելու: Ասպա համառօտ կերպիւ միայն սա ըսեմ թէ Պ. Պարպիէ տիւ Պոգաժ Լուսաւորչական Հայոց Օսմանեան տէրութենէն տժգոհ ըլլալը եւ այս պատճառաւ անոր թշնամւոյն կողմը հակամիտելը արձակ համարձակ գրելը մեզի շատ մեծ զարմանք կուտայ. արդեօք իր մարդասէր ազգին այսչափ տարիներէ ի վեր քաղաքակրթութեան մասին Արեւելքի մէջ ըրած անխոնջ ջանքերուն իրական ազդեցութիւնը եւ զգալի պտուղները գոնէ քիչ մըն ալ չտեսներ: Փառք Աստուծոյ, հիմա Արեւելքի մէջ բիւրաւոր Անգղիացի եւ Գաղղիացի կըգտնուին, եւ բոլոր բնակչաց հետ անանկ սերտ հաղորդակցութիւն ունին որ Օսմանեան կառավարութեան որպիսութիւնը եւ անոր զանազան ազգերէ եւ լեզուներէ բաղկացեալ հպատակներուն յատուկ բնաւորութիւնը եւ այլեւայլ հանգամանացը արդէն ճիշդ տեղեկութիւններ առացած ըլլալով, անոնց վրայ արդարակշիռ դատողութիւն մը կրնան ընել:

« Ազգերնուս ուսումնական մասը բոլորովին վըստահ է թէ այսօր քաղաքակրթութիւնը Անգղիացւոց եւ Գաղղիացւոց ազնուախոհ ազգերուն նման երկու առատաբուղխ աղբիւրներ եւ ասոնց արդարակորով կառավարութիւններուն նման երկու անկեղծ մեծազօր պաշտպաններ ունենալուն համար, Աստուած մի արասցէ, յետադարձ շարժում

éclatantes de votre sincère amour pour notre nation, et poussé par le même esprit patriotique, j'ai conçu pour vous la plus vive sympathie. Empêché par la distance qui nous sépare de satisfaire ce désir que j'éprouve de faire votre connaissance, je cherchais l'occasion de vous offrir, au moins par écrit, l'hommage de mon profond respect. Je profite de celle que me présente le 7e numéro de votre estimable revue mensuelle, *la Colombe du Massis*, numéro dans lequel vous avez bien voulu, ainsi que c'était le devoir de tout patriote, rectifier les nombreuses inexactitudes de M. Barbié du Bocage.

« Il paraît que cet écrivain n'est fort ni dans la connaissance de l'histoire d'Arménie, ni sous le rapport de l'appréciation de l'état moral et des sentiments de nos compatriotes. Mais je n'ai pas besoin de m'étendre sur cet objet, puisque vous avez déjà promis, mon révérend Père, d'adresser à cet écrivain, en temps utile, une réponse catégorique. Je dirai seulement en peu de mots que M. Barbié du Bocage nous a fort étonnés en avançant sans aucun fondement que les Arméniens grégoriens étaient mécontents du gouvernement ottoman, et que, par conséquent, ils penchaient du côté de ses ennemis. Est-ce que par hasard il ne voit pas les résultats sensibles des efforts constants et de l'influence réelle que sa généreuse nation même exerce depuis plusieurs années au profit de la civilisation de l'Orient? En effet, des milliers de Français et d'Anglais se trouvent maintenant, Dieu merci, en Orient, et dans des relations si intimes avec ses habitants, qu'ils sont à même de connaître mieux que jamais l'état actuel du gouvernement ottoman et le caractère et la position de ses sujets, composés de diverses nationalités, parlant différentes langues, et qu'ils peuvent ainsi se former à cet égard un jugement plus conforme à la vérité.

« La partie éclairée de notre nation est déjà convaincue qu'elle ne doit puiser la civilisation que dans les dispositions pleines de justice et d'énergie des Anglais et des Français, deux nations également généreuses. Sous leur protection loyale et puissante, elle ne craint plus aucun mouvement rétrograde. Elle est persuadée, au contraire, que le

մը ընելէն ընաւ վախ չունի . ընդ հակառակն դեռակիրթ նաեւ անկիրթ ազգերուն անգամ սիրտերն ու միտքերը՝ իրենք ուզեն չուզեն՝ քաղաքակրթութեան երկնառաքլուսովը լուսաւորելով, հիմակուան թշուառ վիճակներէն անշուշտ պիտ՚որ ազատէն, եւ միանգամայն բարոյական եւ նիւթական յառաջադիմութիւններով դէպ ի մարդկային կարեւոր երջանկութեան սահմանը հասնին :

« Ուստի Պ. Պարպիէ տիւ Պօգաժին Հայոց ազգին մէկ ամենափոքր մասին ապագայ երջանկութեան երկբայելի նշոյլ մը ցուցընել ուզելը մեզի բոլորովին զուր ջանք մը կերեւայ : Շատ աղէկ կըլլար, եւ մենք ալ ազգովին իրեն մեծ շնորհակալութիւն ընելու կըպարտաւորէինք, թէ որ լոկ իր հայրենեաց փոքրիկ մէկ շահը քիչ մը զանց ընելով, եւ՛ գոնէ մարդասէր կամօք մեզի դուզնաքեայ բարիք մը ընել ուզելով, այս մեր խղճալի ազգին անհիմն պատճառներով մէկմէկէ անջատեալ կտորները վերստին միացընելու հնարաւոր միջոց մը ցոյց տար : Այն ժամանակը ոչ միայն իրեն համար մեծ փառք կըստանար, այլ եւ իր կանխագէտ եւ վեհանձն Տէրութեանը Արեւելքի մէջ պաշտպանել ուզած շահերուն ալ աւելի առաջ երթալուն մեծ ձեռընտուութիւն մը ըրած կըլլար :

« Կըվերջացընեմ բանս՝ վախնալով որ չըլլայ թէ Ձեր անգին ժամանակը ի զուր ծախելու եւ Ձեր ազգօգուտ զբաղմունքը սուղ ինչ եւս ընդհատելու պատճառ ըլլամ . այլ Ձեր սովորական ներողամտութեանը ապաւինելով սա եւեր կըսեմ թէ վըստահ եղիք, Հայր պատուական, որ Ձեր հայրենասէր սրտին ազգասիրական եռանդեամբ վառեալ ըլլալովը՝ մեր ազգային ուսումնական յառաջադիմութեանը ըստ կարի ձեռնտուութիւն ընելնիդ եւ քաջակիրթ ազգաց մեր սիրելի ազգին յարգը ճանչցունելու եւ անոնց առջին իրեն պատիւը պայծառ պահելու անխոնջ աշխատութիւնը՝ մեր բոլոր ողջամիտ եւ երախտագէտ ազգայինքը լիաբերան գոհունակութեամբ կըխոստովանին .

« Որոց հետը նուաստս ալ միաբերան իմ յատուկ շնորհակալութիւնս մատուցանելով երախտապարտ սրտիւ կըխոստովանիմ զիս միշտ եւ հանապազ

« Ձեր մաքրափայլ սրբութեանը

« Ամենախոնարհ Ծառայ

« Ա. ԱԼԹՈՒՆ ՏԻՒՐՐԻ :»

cœur et l'esprit des populations à demi civilisées, ou même barbares, éclairées bon gré mal gré par l'éclat divin de la civilisation, doivent triompher des obstacles de la misère et arriver par des progrès moraux et matériels à ce bien-être auquel l'humanité aspire.

« Il nous paraît donc que M. Barbié du Bocage, en faisant briller aux yeux d'une fraction minime de la nation arménienne la lueur bien incertaine d'un avenir heureux, se charge d'une tâche complétement inutile. Il aurait sans doute mieux fait, — et nous lui en saurions gré, au nom même de toute la nation, — de renoncer seulement à un profit de très-peu d'importance pour son pays, et de se décider à nous rendre généreusement un petit service, en indiquant un moyen efficace de réunir les parties de notre malheureuse nation divisée par des motifs qui n'ont rien de réel au fond. Cette tâche lui ferait certainement beaucoup d'honneur et contribuerait à assurer les intérêts que le gouvernement français veut, dans sa prévoyante générosité, sauvegarder en Orient.

« Je termine, de peur de vous faire perdre un temps précieux et d'interrompre vos occupations, consacrées à l'utilité de notre nation. Permettez-moi seulement, encouragé par votre indulgence habituelle, de vous dire, mon révérend Père : Soyez sûr que tous nos compatriotes sont pénétrés d'une reconnaissance profonde pour votre patriotisme sincère, pour l'ardeur infatigable avec laquelle vous faites tout ce qui dépend de vous afin de hâter le progrès intellectuel de notre nation, ainsi que pour le travail incessant auquel vous vous appliquez, afin de faire mieux apprécier aux peuples civilisés notre chère nation, et conserver intact son honneur devant tout le monde.

« Veuillez agréer en même temps mes remercîments bien sincères, et les sentiments de haute considération avec lesquels je suis,

« Mon révérend Père,

« Votre très-humble serviteur,

« A. ALTOUN-DURRY. »

ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹԻՒՆ Ի ՍԻՍ

ՄԱՅՐԱՔԱՂԱՔ ՀԱՅՈՑ Ի ՄԻՋԻՆ ԴԱՐՈՒ։

Պարոն Վիկտոր Լանկլուա մեր հայերենագետ բարեկամը մինչդեռ մէկ կողմանէ իր Կիլիկիոյ մէջ ըրած ճանապարհորդութեան ընդարձակ պատմութիւնը կըպատրաստէ որ տպագրէ, ատեն ատեն անոր հատուածները արդէն կըհրատարակէ օրագրաց մէջ եւ առանձին ։

Անցած տարի Ասիական Օրագրին 3 թուոյն մէջ հրատարակած մէկ յօդուածը հոս կըդնենք՝ տեղ տեղ քանի մը ծանօթութիւն աւելցընելով. յուսանք թէ հաճոյ կանցնի ընթերցողաց ։

« Նոյեմբերի 20ին 1852ին Ատանայէն ելայ որ երթամ Կիլիկիա Դաշտական ըսուած նահանգին հիւսիսային կողմերը պտըտիմ, վասն զի ճանապարհորդներուն այս կողմին վրայ տուած տեղեկութիւնը խիստ քիչ է, եւ ես գիտէի որ Հայոց միջին դարու յիշատակներէն շատ բան պիտի գտնուի հոն ։

« Ատանայէն մինչեւ ի Սիս եղած միջոցը երկայն ու վտանգաւոր էր, որովհետեւ *Եիւրիւք* ըսուած վրանաբնակ Թիւրքմէններ շատ կան հոն. ուստի Զիա փաշա կուսակալը տասնըհինգ *զափթիէ* դրաւ հետս իրենց գլխաւորովը, ձեռքս ալ յանձնարարական թղթեր տուաւ որ Սարխանտէլի օղլու ցեղին Մուրթազա Պէյ անունով գլխաւորին տանիմ, որուն պաշտպանութիւնը կարօտ պիտի ըլլայի այն ճամբուն մէջ ։ Հետս առի նաեւ Գաղղիոյ հիւպատոսարանին առաջին թարգման Պարոն Պետրոս Ռոխը, անոր եղբօրորդին, եւ քանի մը ծառայ, որով քսանուերեք հոգւոյ կարաւան մը ձեւացանք. Ատանայի հռովմէական հայ եպիսկոպոսն ալ՝ Տէր. Յովհաննէս Հաճեան, որ Սսոյ մէջ գործ ունէր, ինծի հետ եկաւ ։

« Առաջին օրը Սարխանտէլի օղլու Եիւրիւքներուն շատ մը *օրտու*ներէն անցանք, ու գիշերը *Իմամ օղլու քէօփրիւսիւ* ըսուած տեղը անցուցինք՝ հիւրընկալութիւն խնդրելով ։

« Երկրորդ առաւօտը իմ առաջնորդ ենիչէրիներէս երկու հոգի յուղարկեցի Մուրթազա Պէյին (որուն վրանները շատ հեռու չէին մեզմէ) որ հասնին ու Սիս երթալու միտքս իմացընեն իրեն ։ Քիչ ատենէն ալ մենք ճամբայ ելանք որ իրիկուան դէմ Պէյին բանակը հասնինք ։

VOYAGE A SIS,

CAPITALE DE L'ARMÉNIE AU MOYEN AGE.

M. Victor Langlois, arméniste et archéologue distingué, tout en s'occupant de la relation détaillée de son voyage en Cilicie, en publie de temps à autre des extraits dans les revues de Paris.

Nous reproduisons ici un article que notre savant ami a déjà inséré dans le 3e numéro de l'année dernière du *Journal Asiatique*. Nous n'y ajouterons que quelques notes explicatives.

« Le 20 novembre 1852, je quittai Adana pour aller explorer le nord de la Cilicie des plaines, imparfaitement visité par les voyageurs, et qui devait m'offrir de nombreux monuments archéologiques du moyen âge arménien.

« Comme le trajet d'Adana à Sis était long et présentait des dangers, en raison de la présence de nombreux campements de Turkomans *Yuruk*, le gouverneur de la province, S. E. Zia-Pacha, me donna une escorte de quinze *zaptiés*, commandés par un capitaine, et me munit de lettres de recommandation pour Mourtaza-Bey, chef de la tribu des Sarkantèli-Oglou, dont la protection devait m'être d'un utile secours pendant mon exploration. Le premier drogman du consulat de France, M. Bothros Rok, son neveu et plusieurs domestiques, complétaient la caravane, qui se composait de vingt-trois personnes. L'évêque catholique arménien d'Adana, Mgr Ohannès Hagian, que quelques affaires appelaient à Sis, se joignit à moi.

« Pendant la première journée de notre excursion, nous traversâmes plusieurs *ordou Yuruk* des Sarkantèli-Oglou, et nous allâmes passer la nuit dans un endroit appelé *Imam-Oghlou-Keuprussu*, où nous demandâmes l'hospitalité.

« Dans la matinée du lendemain, je dépêchai deux janissaires de mon escorte à Mourtaza-Bey, dont les tentes n'étaient pas très-éloignées de nous, pour le prévenir de mon arrivée et de l'intention que j'avais d'aller à Sis. Peu après, nous nous mîmes en marche afin d'arriver dans la soirée au campement du bey.

« Մուրբազա Պէյը իմանալուն պէս որ ես իր ցեղին մէջ կը գտնուիմ, յիսունի չափ ձիաւորով ընդառաջ եկաւ ինծի, ու սովորական քաղաքավարութիւններեն ետեւ՝ մեզի համար պատրաստել տուած վրանը տարաւ զմեզ :

« Շատ աղաչեց Պէյն որ քանի մը օր իր քովը մնամ, բայց ես երկրորդ օրը ճամբայ եկայ դէպ ի Սիս. արդէն հեռուանց Սսայ բերդը կերեւնար՝ արծուոյ բոյնի մը պէս՝ հորիզոնը կտրող լեռներուն ամենեն բարձրին վրայ կանգնած : Մուր-

« Mourtaza-Bey, dès qu'il fut instruit de ma présence dans sa tribu, vint au-devant de moi avec une cinquantaine de cavaliers, et, après les politesses d'usage, nous conduisit à la tente qu'il avait fait disposer pour nous recevoir.

« Le lendemain, malgré les instances du bey, qui voulait me retenir quelques jours près de lui, je partis pour Sis, dont on apercevait au loin le château, bâti, comme un nid d'aigle, sur le pic le plus élevé des montagnes qui bornent l'horizon. Mour-

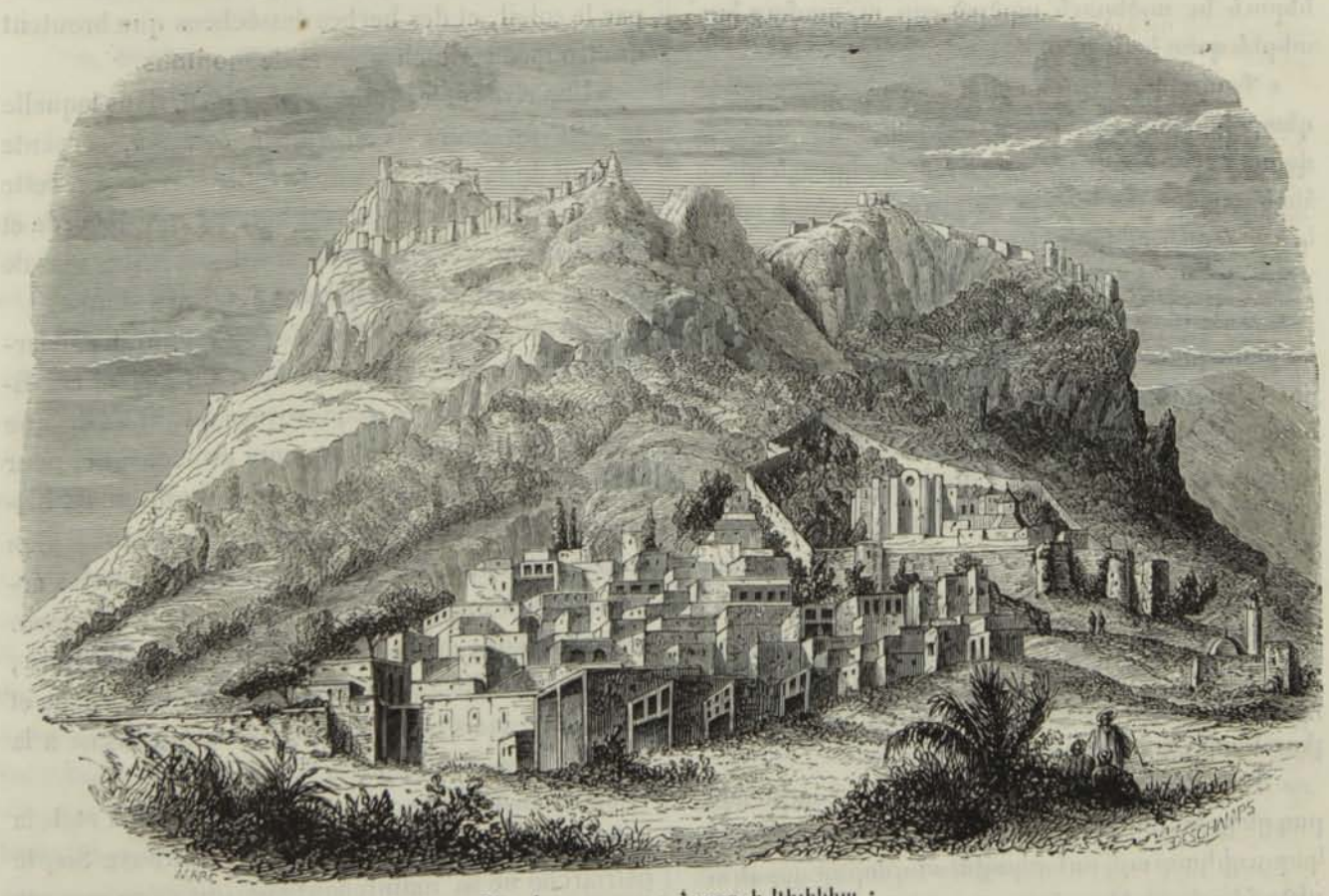

Սիս մայրաքաղաք Հայոց ի Կիլիկիա :

բազա Պէյը մեզի հետ գալ չկարենալուն՝ իր որդին դրաւ հետս որ Սսայ վանքը բնակող Հայոց կաթուղիկոսին տանի զիս :

« Կեսօրեն երեք ժամի չափ ետեւ, քաղաքին ապառաժներուն վրայեն շատ նեղութեամբ անցնելով՝ տեղերնիս հասանք :

« Սիս քաղաքը ապառաժուտ ու միանակ կեցած լեռան մը արեւելեան կողին վրայ շինուած է. բայց այն լեռը վարի կողմեն կպած է Ծօրոսի մեծ

taza-Bey, n'ayant pu se joindre à nous, me donna son fils pour m'accompagner et me présenter au patriarche arménien, qui a sa résidence dans le monastère de Sis.

« Vers les trois heures, nous arrivâmes à destination, après une marche que les rochers sur lesquels la ville est assise avaient rendue pénible.

« Sis est bâtie en amphithéâtre sur la pente Est d'une montagne rocheuse, isolée, mais se rattachant, par sa base, au système de la grande chaîne

գոտիներուն հետ : Տարսոնի ու Ատանայի տներուն պէս՝ Սսայ տներն ալ տանիք ունին, բայց տանիքներն այնպէս մէկմէկէ բարձր են որ կարծես թէ տներուն մէկ շարքին տանիքները բարձր եղած շարքին փողոցներն են : Վանքը քաղաքին հիւսիսային կողմն ու վերի ծայրը շինուած է. մէջի շէնքերուն բարձրութեանը պատճառաւ՝ մինչեւ խիստ հեռու տեղերէ ալ կերեւնայ :

« Սսայ մէջ իբրեւ Տաճկի հասարակաց շէնք՝ մէյմը մզկիթն է, մէյմըն ալ շուկան :

« Բերդը ժայռին վերի ծայրը շինուած է, եւ մէջը քանի մը արեւակէզ բուիներէն ու ոչխարներուն եւ այծերուն արծած չոր ու ցամաք խոտերէն զատ բան չկայ :

« Քաղաքին վարի կողմէն *Կարապունար* ըսուած գետը կանցնի, եւ անոր մէջ կը թափի *Տէլի-սու* վտակը : Ձիւներուն հալած ժամանակը այն գետը հեղեղատ կը դառնայ, ու Հայոց տէրութեան ատենէն մնացած պարսպին քարերը կառնէ կը տանի :

« Մէհէմմէտ Պէյը զիս կաթուղիկոսին ու վանքի եպիսկոպոսներուն առջեւն որ հանեց, հասկըցուցի ես այն առաջնորդաց իմ ճամբորդութեանս նպատակը. եւ կը բաղձամ ըսի քանի մը օր հոս վանքը կենալ որ Հայոց ժամանակէն մնացած պատմական յիշատակարանները քննեմ : Ցետոյ *Ֆէրմանս* ցուցուցի, եւ Կոստանդնուպօլսոյ պատրիարքին ու Ատանայի միւշիրին (բդեշխին) բդրերը մատուցի : Կաթուղիկոսը զանոնք կարդացընելէն ետեւ ժպտեցաւ ու ըսաւ ինծի. « Փաշան Ատանային ու Տարսոնին վրայ կիշխէ, իսկ լեռան տիրողը Խոզան օղլուն է : »

« Խոզան օղլու կը սուի՝ թէ Սսայ գաւառին տիրող ցեղը եւ թէ անոր ցեղապետը : Եւ որովհետեւ կաթուղիկոսը այն բռնակալին անդադար ստակու ընծաներ տալով է որ հաստատուն կրմնայ իր աթոռոյն վրայ, կերպով մը անոր հպատակն եղեր է, իբր թէ Օսմանեան Դրան ու տաճիկ կուսակալին իշխանութեանը տակ չըլլար :

« Մուրթազա Պէյն ալ, որ Խոզան օղլուին ազգական ու անոր պէս ինքնագլուխ է, ծանր ծանր տուրքեր կառնու կաթուղիկոսէն, եւ Ատանայի բդեշխներուն ու կաթուղիկոսին մէջ հարկերու համար ատեպ ատեպ պատահած կռիւներուն մէջ միջնորդ կըլլայ :

« Կաթուղիկոսը հրաման տուաւ որ հետս եղած մարդիկներով վանքին մէջ բնակիմ. ուստի առին տարին զիս հիւրանոց ըսուած սենեակը որ վան-

du Taurus. Comme à Tarsous et à Adana, les maisons de Sis sont à terrasses, mais étagées de telle sorte, que les terrasses d'un rang de maisons semblent devoir servir de rue au rang qui les domine. Le couvent est bâti au nord et au sommet de la ville; on l'aperçoit de très-loin, à cause de l'élévation de ses nombreuses constructions.

« Une mosquée et un bazar sont les deux seuls établissements turcs de Sis.

« Le château couronne le rocher sur lequel il est assis. Il ne présente que quelques buissons, brûlés par le soleil, et des herbes desséchées que broutent des troupeaux de chèvres et de moutons.

« Une rivière, le *Karabounar-Tschaï*, dans laquelle se jette un cours d'eau appelé *Déli-Sou*, serpente au pied de la ville. Lors de la fonte des neiges, cette rivière se transforme en un torrent qui déborde et entraîne les pierres provenant des fortifications de la ville au temps de la domination arménienne.

« Lorsque Méhémet-Bey m'eut présenté au patriarche et aux évêques du monastère, j'informai ces dignitaires du but de mon voyage et du désir que j'avais de passer quelques jours au couvent, pour m'y livrer à des recherches sur les monuments historiques de l'époque arménienne; puis j'exhibai mon firman, et leur remis des lettres du patriarche arménien de Constantinople et du muchir d'Adana. Le patriarche, après s'en être fait donner lecture, sourit et me dit : « Le pacha gouverne à Adana et à Tarsous; mais c'est Kussan-Oglou qui règne à la montagne. »

« Kussan-Oglou est à la fois le nom du chef et de la tribu sur le territoire de laquelle se trouve Sis, le patriarche ne se maintenant sur son siége que par des dons fréquents d'argent et des cadeaux faits à ce chef rebelle, il est en quelque sorte devenu son vassal, et se croit affranchi de l'autorité de la Porte et des gouverneurs turcs de la province.

« Mourtaza-Bey, parent de Kussan-Oglou, et comme lui indépendant, tire aussi de lourds tributs du patriarche, et sert de médiateur entre ce dernier et les gouverneurs d'Adana, dans leurs continuels démêlés pour le payement de l'impôt.

« Après avoir obtenu du patriarche l'autorisation de séjourner au couvent avec mon escorte, je fus conduit dans la chambre destinée aux voyageurs

քին մեկայ սենեակներին շատ աւելի գեղեցիկ է :

« Մինչդեռ ընելու քննութիւններուս ու ժամանակս ինչպէս անցընելուս վրայ մտածելով՝ այն սենեկին ճերմակ ճերմակ պատերուն կընայեի, տեսայ որ պատին վրայ խիստ շատ անուններ գրուած կան տաճկերին, արաբերին, հայերին եւ ուրիշ լեզուներով. անոնց մէջ այ մեկ անուն մը որ հնագիտաց ու արեւելագիտաց շատ ծանօթ է, եւ ինծի անակնկալ ուրախութիւն մը պատճառեց. այն անունը մատիտով ու խոշոր գրերով գրուած էր (գաղղիարէն) այսպէս .

Կ. ԹԵՔՍԻԷ, ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴ ԳԱՂԼԻԱՑԻ

20 ՅՈՒՆԻՍ 1836 :

« Վանականքայ ըսին ինծի թէ տասնըվեց տարի մը կայ որ Եւրոպացի մը տեսած չունինք, եւ անոնց մէջ վերջինը Պ. Թեքսիէն եղաւ որ Սսէն անցաւ՝ Մարաշ գնաց, անկէց այ Տրապիզոն :

« Սսայ սկզբնաւորութեան պատմութիւնը չգիտցուիր. շատ աշխատեցայ որ հասկընամ թէ անոր հիմնադիրը ով եղեր է, չկրցայ գտնել : Եւ սակայն կերեւնայ թէ այս քաղաքը խիստ հին ատենն այ կայ եղեր : Դիրքը *Փլաւիաս* կամ *Փլաւիուպոլիս* անունով հին քաղաքին տեղերը կիյնայ, որ Երոկղեսի Աշխարհացուցին մէջ կըյիշուի, մետալներն այ կըգտնուին կայսերաց անուններով, Դոմեատիանոսէն մինչեւ առաջին Վալերիանոս : Բայց ես Հռովմայեցւոց ժամանակէն մնացած աւերակներ չտեսայ ոչ Սսայ մէջ եւ ոչ քովերը. հաւանական է որ այն հին քաղաքին մնացորդները անյայտ եղած ըլլան՝ Հայոց տիրապետութենէն ետեւ, երբոր Լեւոն Բ հոն ուզեց հաստատել իր թագաւորութեան աթոռը :

« Շատ մատենագիրներ, որոնց մէկն այ է Պ. Պարքր, ու երկար ատեն Կիլիկիա բնակեր է, մտքերնին դրած են թէ Սիս քաղաքը հին ատենի *Պենդենիսոս* ըսուածն է՝ ամուր բերդաքաղաք Տորոսի սահմանագլուխը. զոր եւ Կիկերոն պաշարեր էր՝ Կիլիկիոյ փոխհիւպատոս եղած ժամանակը :

« Սսայ ծագումը ինչպէս այ եղած ըլլայ, պատմութեան մէջ անունը ԺԲ դարուն վերջերը կըյիշուի : Ինչպէս որ ըսինք՝ Լեւոն Բ թագաւորը կանգնեց կամ նորոգեց Սիսը, եւ իրմէ ետեւ Կիլիկիոյ մէջ իրարու յաջորդող թագաւորները զանազան շինքեր ու եկեղեցիներ կանգնեցին մէջը.

étrangers, et qui est bien la plus belle du monastère.

« Tout en réfléchissant aux diverses recherches auxquelles je devais me livrer, et en demandant à la couche de chaux qui tapissait la salle comment j'emploierais le temps que je devais passer au monastère, j'aperçus sur la muraille, au milieu d'une grande quantité de noms turcs, arabes, arméniens, de *memento* en diverses langues, un nom bien connu des archéologues, comme des orientalistes, et qui me causa une bien agréable surprise ; ce nom était tracé au crayon, et en gros caractères :

CH. TEXIER, VOYAGEUR FRANÇAIS,

20 JUIN 1836.

« Les moines me dirent qu'en effet ils n'avaient pas vu d'Européens depuis environ seize ans, et que le dernier était M. Ch. Texier, qui était passé par Sis pour se rendre à Marach, et de là à Trébizonde.

« L'origine de Sis est inconnue, et les recherches auxquelles je me suis livré pour arriver à découvrir quels en avaient été les fondateurs, sont restées sans résultats. Toutefois il paraît certain que cette ville existait dans l'antiquité. Son emplacement répond à celui de l'ancienne ville de *Flavias* ou *Flaviopolis*, citée dans le *Synecdème* d'Hiéroclès, et dont on retrouve des médailles, avec les noms des empereurs, depuis Domitien jusqu'au premier Valérien. Cependant je n'ai vu, ni à Sis, ni dans ses environs, de ruines appartenant à l'époque romaine ; il est probable que les vestiges de cette antique cité ont disparu à l'époque de la conquête arménienne, quand Léon II choisit cet emplacement pour y fonder la capitale de ses États.

« Plusieurs auteurs, et entre autres M. Barker, qui a résidé longtemps en Cilicie, ont cru voir, dans la ville de Sis, l'ancienne *Pendenissus*, place bien fortifiée, aux confins du Taurus, et dont Cicéron fit le siége durant son proconsulat en Cilicie.

« Quelle que soit d'ailleurs l'origine de Sis, cette ville ne paraît, pour la première fois dans l'histoire, qu'à la fin du XIIe siècle de notre ère. Le roi Léon II, ainsi que je viens de le dire, fonda ou réédifia Sis, et depuis le règne de ce prince, les thakavors qui se succédèrent en Cilicie y firent élever des mo-

այնուհետեւ Սիսը Անարզարային տեղը բռնեց՝ որ առաջ անիկայ էր առաջին Ռուբինեան իշխանաց մայրաքաղաքն ու դամբարանը :

« Մինչեւ 1374 թուականը Սիս Կիլիկիոյ մայրաքաղաքը մնաց. այն տարին Եգիպտացիք Լեւոն Զ. թագաւորին ձեռքեն առին զայն ու հիմնայատակ կործանեցին, թագաւորաց պալատը գրեթէ բոլորովին քանդեցին, ու բերդին պատերը քակեցին :

« Հիմա Սիս քաղաքը աւան մը դարձած է, հինգ հարիւրի չափ Տաճկի ու Հայու տներով որ հին բերդին ու կաթուղիկոսարանին քովերը շինուած են : Խոզան օղլուին ցեղեն թիւրքմէն պէյ մը՝ լեռնաբնակ իշխաններուն կողմէն կրկառավարէ քաղաքը, եւ Ատանայի փաշան որ Սսայ կուսակալն ալ է՝ քաղաքին վրայ ամենեւին իշխանութիւն մը չունի. տուրք չկրնար առնուլ անկից, եւ իր կողմանէ ոչ երբէք կրցեր է հոն փոխանորդ (գայմագամ) մը հաստատել : »

(Շարայարութիւնն ուրիշ անգամ :)

numents, des églises ; et la nouvelle cité remplaça Anazarbe, qui, jusqu'alors, avait été la résidence et le lieu de sépulture des premiers ischkhans roupéniens.

« Sis conserva sa priorité sur toutes les villes de la Cilicie jusqu'en l'an 1374, époque à laquelle les Égyptiens s'en emparèrent sur le roi Léon VI, et la détruisirent de fond en comble, après avoir renversé presque entièrement le palais des rois et démantelé les murailles du château.

«Sis n'est plus aujourd'hui qu'une bourgade d'environ cinq cents maisons turques et arméniennes, groupées autour du vieux château et du monastère. Un bey turkoman, de la famille de Kussan-Oglou, gouverne pour les princes de la montagne, tandis que le pacha d'Adana, sous l'autorité duquel Sis se trouve placée, n'a aucun pouvoir sur la ville, qui ne paye point d'impôt à la Porte, et a toujours refusé de recevoir dans ses murs un kaïmakam du pacha. »

(*La suite au prochain numéro.*)

ՓԱՐԻԶԵԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ

Նոր տարւոյս առաջին շաբաթը բոլոր Փարիզացւոց բանը գործը եղեր էր կայսերական պահանորդաց եւ ուրիշ քանի մը գունդերու Խրիմեն դառնալով՝ հանդիսաւոր կերպով մը Փարիզ մտնելը : Այն հանդէսը տեսնողները կըվկայեն միաբան թէ ժողովրդեան երեսը նայողը մէկէն կըհասկընար թէ ամենուն սրտին մէջ ալ երկու զգացմունք կայ իրարմէ զօրաւոր. մէկը օրինաւոր հպարտութիւն մը իր հայրենեաց յաղթական բանակին փառաւոր դարձին վրայ, մէկալն ալ նոյնպէս օրինաւոր ցաւ մը՝ այն բանակին հետ գնացող ու այս տարի ետ չդարձողներուն վրայ :

Դեկտեմբերի 29ին առաւօտը Փարիզու ծառատունկ (պուլուար) ըսուած մեծ փողոցին տները զարդարուած էին դիպակներով, դրօշակներով, յիշատակներով, շատին վրայ Խրիմու պատերազմներուն անունը գրուած, տեղ տեղ ալ այս խօսքս, « ՅԱՂԹԱՀԱՆԱՅՆ ՍԵԻԱՍՏՈՓՈԼԻ : »

Խրիմեն դարձող զօրաց անցնելու ճամբուն մէկ կողմը հասարակ զօրքերը շարուած կեցած էին, եւ անոնց դիմացը ազգային պահանորդները. ժողովուրդն ալ յորդահոսան գետերու պէս երկու կողմէն կը քալէին, մինչեւ որ բազմութեանը անհնարին կերպով խառնուելեն ստիպուեցան կենալու որ մէջտեղեն անցնող զօրքը տեսնեն :

Կայսրը գունդ մը ձիաւոր զօրքով, պալատական իշխաններով, զօրավարներով ու ապաներով գնաց մինչեւ ծառատունկին ծայրը Պասիյ ըսուած հրապարակը, ու հոն Յուլիսի սիւն ըսուած կոթողին տակը՝ երեսը դէպի ծառատունկը դարձուցած կեցաւ : Նորեկ զօրքերը եկան կէս կլոր ձեւով շարուեցան դիմացը, եւ վեհափառ Կայսրը իր քաջանչող ձայնովը այս առենախօսութիւնը բրաւ անոնց.

« Զօրականք,

« Ինչպէս առենով Հռովմայեցւոց Ծերակոյտը Հռովմայ դուռը կերթար ընդ առաջ իր յաղթա-

Բաշխումն մետալից ի կողմանէ Թագուհւոյն Անգղիոյ :

կան լեգէոնաց, ես ալ առա ձեր առջեւը կուգամ, եւ կըսեմ ձեզի թէ հայրենիքը շնորհակալ է ձեզի :

« Մեծ է սրտիս այլայլութիւնը, վասն զի զձեզ տեսնելու ուրախութեանս հետ խառն է ողջ չմնացողներուն վրայ ունեցած ցաւս, եւ խոր տրտմութիւնս որ չկրցայ անձամբ առաջնորդել ձեզի ի պատերազմ :

« Պահանորդք եւ հետեւակք, բարի է գալուստ ձեր :

« Դուք բոլոր այն արեւելեան բանակը առջեւնիս կըբերէք որ իր քաջութեամբն ու յարատեւութեամբը նորէն փառաւորեց մեր արծիւներն ու նորէն բարձրացուց Գաղղիան իրեն վայելուչ եղած աստիճանին :

« Հայրենիքը, Արեւելքի մէջ պատահած բաներուն ուշադիր ըլլալով՝ անոր համար ալ աւելի պարծանօք կընդունի զձեզ որ ձեր աշխատանքը թշնամւոյն անընկճելի դիմակալութենէն կըչափէ :

« Պատերազմը թէպէտ դեռ չէ լմնցած՝ բայց զձեզ ետ կանչեցի, վասն զի արդարութիւնը կըպահանջէ որ շատ նեղութիւն քաշած գունդերն ալ հանգչին : Այս կերպով ամէն մարդ ալ կրնայ երբալ այն փառաց մասնակից ըլլալ. եւ Գաղղիան որ վեց հարիւր հազար զօրք կըպահէ՝ կարօտութիւն ունի հիմա բազմաթիւ պատերազմափորձ բանակի մը որ դեռ ի պէտք եղած կողմը արշաւէ :

« Խնամով պահպանեցէք ուրեմն պատերազմի վարժութիւններնիդ. ունեցած փորձառութիւններնիդ աւելի զօրացուցէք. պատրաստ եղէք որ պէտք եղած ատենը կանչելուս պէս ժողվուիք. բայց այսօրուան օրս զինուորական կենաց նեղութիւնները մոռցէք, փառք տուէք Աստուծոյ որ զձեզ ողջ պահեց, եւ պարծանօք պատմեցէք ձեր զինուորակցաց ու քաղաքակցաց մէջ որ պատրաստ են ծափաձայն գովութեամբ զձեզ ընդունելու : »

Ատենախօսութիւնը լմննալուն պէս զօրքն ու անհամար ժողովրդեան բազմութիւնը կեցցէներով օդը թնդացուցին, եւ Կայսրը քովիններովը գնաց առաջուց Վանտոմի հրապարակին մէջտեղի սեանը քով կեցաւ որ զօրքերը զան դիմացէն անցնին : Անոնք ալ իրենց պատերազմի ու ճամբորդութեան հագուստներովը գունդ գունդ անցան ծառաստանին մէջտեղէն : Վիրաւորեալները առջեւէն կերթային իրենց վիրաւոր զօրավարներովը, միւսները անոնց ետեւէն, ամենուն ալ հագուստները մաշած, դրօշակները գնտակներէ ծակծըկած, երեսնին սեւցած ու քաշուած : Ժողովուրդը քանի որ աս կըտեսնէր՝ աւելի տաք սրտով մը կաղաղակէր. « Կեցցեն զօրականք, կեցցեն պահանորդք : » Երկու կողմի զօրքերը իրենց արծիւները կըխոնարհեցընէին ու թմբուկնին կըզարնէին. ազգային պահանորդաց սպաներն ալ իրենց գունդերէն հետ զինուէ զատուելով, փունջ փունջ ծաղիկ կուտային նորեկ սպաներուն :

Վանտոմի հրապարակին մէջ երբոր զօրքերը Կայսեր դիմացէն անցան՝ Կայսրուհին ալ պատըշգամի մը մէջ կեցեր կընայէր :

Այն հանդիսին գեղեցկութիւն տուող գլխաւոր բանն ալ խաղաղութեան եւ հաշտութեան յոյսն էր որ ամէն մարդ ունէր, եւ կուզէր դիմացինին խօսքերովը հաստատել :

Յունուարի 9ին Կայսրը զօրահանդէս մըն ալ ըրաւ Թիւյլըրիի բակին մէջ՝ Խրիմէն դարձող զօրաց մէկ մասին որ ճամբան ուշացեր էր՝ օդերուն գէշութեանը պատճառաւ :

Նոյն ամսոյն 15ին նորէն զօրահանդէս մը ըրաւ Կայսրը այն զօրաց իր պալատին առջեւը, եւ յետոյ Քեմպրիճի դուքսը բաժնեց զօրաց Անգղիոյ Թագուհւոյն կողմանէ յուղարկուած մետալները, որ հինգ ֆրանքնոցի մեծութիւն ունին, անկէ հաստ են ու շատ գեղեցիկ կոխուած : Մետալին մէկ կողմը գրած է, Victoria Regina, 1854. մէկալ երեսը ստւերամերկ ու փառաւոր զինուոր մը կայ, որուն գլուխը Յաղթութեան ոգին պսակ կըդնէ. եզերքն ալ այս բառս միայն գրած, Crimea.

Յունուարի 12ին Փարիզու կայսերական Դիտարանէն Պարոն Շաքոռնաք աստղաբաշխը նոր մոլորակ մը տեսաւ իններորդ եւ տասներորդ կարգի աստղերուն մեծութեամբը, եւ անունը դրուեցաւ Լեդա :

Propriétaire-gérant · A. Lachat

Ի ՓԱՐԻԶ, Ի ՏՊԱՐԱՆԻՆ ՎԱԼՏԵՐԻ :

PARIS. — IMPRIMERIE WALDER, RUE BONAPARTE, 44.

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԴԻՒՐԸՆՏԵԼ ԴԱՍԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

ԶՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵՆԷ

Ի ՁԵՒ ԶՐՈՒՑԱՏՐՈՒԹԵԱՆ.

ՅՕՐԻՆԷ

ՊԱՐՈՆ ԼԱՄԱՐԹԻՆ

Գրուածքներ կան որ բաւական է թէ ծանուցանեն, ամէն զովեստ խօսած կըլլաս անոնց վրայ : Ասոնց կարգէն են Պարոն Լամարթինի բազմաբեղուն հանճարոյն եւ անխոնջ գրչին պտուղները, որոնց մէկն ալ այս օրերս պիտի հրատարակուի, եւ ամէն մարդ անձկանօք կըսպասէ որ տեսնէ ու կարդայ :

Ինքը այս խօսքերովս ըրեր է ծանուցումը .

« Այս գործոյն դիտաւորութիւնն է՝ ամէն դարու, ամէն երկրի, ամէն լեզուի մատենագրութիւնը ուշքի անցընել հասկըցողութեամբ ու բարակ բնութեամբ. գրուածներուն յարգը դուրս հանել, մեկնել զանոնք, աւելի օրինակներով քան թէ կանոններով ընծայել զանոնք մարդուս մտքին, եւ այս ճնարքով անգրագէտ մարդկանց անգամ ծանօք ու ախորժելի ընել գրագիտութիւնը :

« Ասիկայ ճարտասանութեան դասախօսութիւն չէ, այլ դաս ընտրողութեան եւ ախորժակի :

« Ոճը ընտանեկան խօսակցութեան ձեւովն է որ ամէն նիւթի կը յարմարի :

« Մատենագրին ու ընթերցողին մէջ եղածի պէս այլ եւ այլ *զրուցատրութիւններ* բաժնուած է :

« Ամիսը մէկ զրուցատրութիւն կելլէ :

« Թոյլ գործը բազմահատոր գրուածք մըն է որ առաջին անգամ պիտի հրատարակուի, եւ այս հրատարակումը չորս տարի պիտի տեւէ : Տարեկան տասներկու խօսակցութիւնները մէկտեղ բերելով, քանի մը տարուան մէջ ամբողջ դասախօսութիւն մը կըճեւանայ մատենագրութեան առտնին մատենադարանները համար :

« Գործոյն շարադրողը Պարոն Լամարթինն է միայն :

« Ինքն է միայն անոր հրատարակիչն ու տնօրէնը : »

Մասեաց Աղաւնին այս գրուածքին հատուածներուն աշխարհաբար թարգմանութիւնը պիտի հրատարակէ ատեն ատեն :

Bibliographie.

COURS FAMILIER

DE LITTÉRATURE

UN ENTRETIEN PAR MOIS

PAR

LAMARTINE.

Il y a des écrits dont la simple annonce est la meilleure recommandation pour les lecteurs. Telles sont en général les productions du génie fécond et de l'infatigable plume de M. de Lamartine, qui va publier très-prochainement ce cours familier de littérature, attendu par tout le monde avec impatience.

Voici en quels termes il l'annonce lui-même :

« Étudier la littérature universelle en tout siècle, en tout pays, en toute langue, avec intelligence et scrupule; apprécier les œuvres, les commenter, les offrir en exemples plus qu'en règles à l'esprit; inspirer ainsi la notion et le goût des lettres même aux illettrés, telle est la pensée de cette œuvre.

« Ce n'est point un cours de rhétorique, mais un cours de discernement et de goût.

« Il est écrit dans le style familier de la conversation, qui se plie à tous les tons.

« Il est divisé en *Entretiens* de l'écrivain avec le lecteur.

« Il en paraît un Entretien par mois.

« L'ouvrage, qui compte déjà plusieurs volumes inédits, sera continué au moins quatre ans. En réunissant sous une même enveloppe les douze Entretiens de l'année, on formera, en quelques années, un cours complet de littérature pour les bibliothèques de famille.

« L'ouvrage est écrit par M. DE LAMARTINE seul.

« Il est publié et administré par lui seul. »

La Colombe du Massis publiera de temps en temps des extraits de cet ouvrage, accompagnés d'une traduction arménienne.

LA

COLOMBE DU MASSIS

MESSAGER DE L'ARMÉNIE

PUBLIÉE SOUS LES AUSPICES

DE M. ÉDOUARD RAPHAËL GHARAMIAN.

DEUXIÈME ANNÉE.

31 Janvier 1856. — N° 1.

SOMMAIRE.

MUSÉE ARMÉNIEN.

Proposition de M. Barbié du Bocage. Arm.-Franç.

Voyage à Sis, capitale de l'Arménie au moyen âge. Arm.-Franç.

CHRONIQUE DE PARIS.

Entrée de la garde impériale à Paris.

Distribution des médailles anglaises à l'armée de Crimée.

Nouvelle planète découverte par M. Chacornac.

ԳԻՆ ԸՆԿԵՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ.			PRIX D'ABONNEMENT :		
Ի Փարիզ, տարեկան	Ֆրանք	20 »	Paris, par an	Fr.	20 »
Արտաքոյ		24 »	Étranger.		24 »
Գին միոյ տետրակի		1 25	Prix d'un numéro		1 25

ON S'ABONNE A PARIS

CHEZ M. A. TRAMBLAY, DIRECTEUR DU COSMOS,

RUE DE L'ANCIENNE-COMÉDIE, 18.

Ի ՓԱՐԻԶ. — Ի ՏՊԱՐԱՆԻՆ ՎԱԼՏԷՐԻ. || PARIS. — IMPRIMERIE WALDER. RUE BONAPARTE, 44.

Paris. — Imprimerie WALBER, rue Bonaparte, 44.